Nr. 12.

PRZEWODNIK
RÓLNICZO-PRZEMYSŁOWY.

Rok szósty. | Doświadczaj a co dobre dzierż. | Leszno, dnia 15. Grudnia 1842.

Spis rzeczy. *Projekt względem szoseów w powiecie odolanowskim. Motywa i objaśnienia projektu do założenia gościńców zwirowych w tymże powiecie. — Statystyka edukacyi publicznéj w monarchii pruskiéj. — Pytania statystyczne.*

Do Redak. Przewodnika.

Ponieważ w kwestyi o szosei główną jest rzeczą, największą zebrać massę materyałów, przeto mam zaszczyt przesłać wzorowy projekt powiatu odolanowskiego wraz z motywami; pewnym będąc, że czytelnicy księstwa i królestwa z wdzięcznością go przyjmą: nosi bowiem cechę uczonego wypracowania, jak piękna statystyka tegoż powiatu, niedawno w pańskiém piśmie umieszczona.

M.

Projekt względem szoseów w powiecie odolanowskim.

Gdy plan przez Stany powiatów: ostrzeszowskiego, odolanowskiego, pleszewskiego, krotoszyńskiego, średzkiego, wrzesińskiego, gnieźnieńskiego i poznańskiego ułożony, połączenia wielkiego księstwa poznańskiego podwójnym gościńcem zwirowym z górnym Szląskiem i obwodem Regencyi wrocławskiéj, t. j. od Zdunów przez Jarocin do Gniezna, a w innym znów kierunku od Kempna przez Jarocin i Środę do Poznania, przez Najjaśniejszego Pana zatwierdzony został, i gdy N. Pan rozkazem gabinetowym z dnia 15. Marca r. p. premią 3,000 tal. na milę i na budowę mostu przez Wartę oddzielnie 3,000 tal. z funduszów rządowych przyrzec raczył, i gdy nareście podług doniesienia Pana Prezesa naczelnego z dnia 19. Lutego r. b. gościniec zwirowy z Sycewa przez Ostrów do Kalisza kosztem Rządu ma być wykonany, pozwalają sobie podpisani przedłożyć Zgromadzeniu Stanów powiatowych następujące propozycye co do budowy gościńca zwirowego w powiecie odolanowskim.

I. Stany powiatu odolanowskiego uchwalają:

a) wybudować gościniec zwirowy od

granicy powiatu ostrzeszowskiego aż blisko Antonina, około ¼ mili;

b) wykończyć rozpoczętą drogę zwirową od granicy powiatu krotoszyńskiego aż do Ostrowa;

c) uskutecznić połączenie gościńcem zwirowym od granicy powiatu pleszewskiego aż do Ostrowa.

II. Kierunek szczegółowy tych gościńców zwirowych, t. j. postanowienie, przez które pojedyncze miejsca w powiecie prowadzone być mają, zostawia się Rządowi.

Gdy pod tym względem podzielone są zdania w powiecie, mają wszystkie wnioski względem kierunku gościńca zwirowego wraz z wszelkiemi okolicznościami za lub przeciwko każdemu kierunkowi mówiącemi, i przy każdym dukcie poczynionemi ofiarami, być przedłożone królewskiéj regencyi.

Co się tycze zwirowego gościńca z Ostrowa do granicy powiatu pleszewskiego proponowano trzy rozmaite linie.

aa) z Ostrowa przez Raszków;

bb) z Ostrowa przez Szczury;

cc) z Ostrowa przez Lewkowo i Młynów.

III. Co się tycze kosztów budowy dróg zwirowych, potrzeba:

a) podług zrobionego przez budowniczego Kasel pod dniem 16. Grudnia roku 1840. kosztorysu na ukończenie aż do granicy powiatu krotoszyńskiego 10,722 tal. 4 sgr.

Podług reskryptu Pana Prezesa naczelnego z dnia 9. Lutego r. b. przyrzeczoną jest powiatowi na ten cel część stósunkowa z summy 7,315 tal. 23 sgr. 6 fen. Część zaś ta wynosi wstósunku do odległości do Krotoszyna 4,571 tal. 26 sgr. 3 fen., wypada więc od summy powyżéj kosztorysem oznaczonéj

per . .	10,722 tal. 4 sgr. - fen.
odciągnąć premią rządową .	4,571 tal. 26 sgr. 3 fen.
wypada więc tylko na powiat odolanowski .	6,150 tal. 7 sgr. 9 fen.

b) Stósownie do dawniejszego, ogółowo ułożonego obliczenia kosztów budowy gościńca zwirowego z Ostrowa do granicy pleszewskiego powiatu, wypadałoby na powiat odolanowski, jeżeli powierzchnia szosowana 30 stóp szeroką i podwalina (Packlage) znacznie grubą będzie, i z uwzględnieniem oddzielnéj drogi latowéj.

aa) z Ostrowa przez Raszków wynoszą koszta kosztorysu 30,600 tal.

Od tego za 2¼ mili premia rządowa po 3,000 tal. na milę . .	6,750 „
Wypada złożyć	23,950 tal.

bb) z Ostrowa przez Szczury wynoszą koszta . 21,000 tal.

Od tego z 1½ mili premia rządowa .	4,500 tal.
Wypada złożyć	16,500 tal.

cc) z Ostrowa przez Lewkowo 1⅝ mili wynoszą koszta anszlagowe . . . . 23,291 tal. 20 sgr.

Od tego premia rządowa . . .	4,875 „ — „
Wypada złożyć	18,416 tal. 20 sgr.

Gdy jednak nieomal niepodobieństwem by było dla powiatu tak znaczne summy składać, polecił Pan Prezes naczelny sporządzenie innych kosztorysów, t. j. na szerokość 24 stóp powierzchni, z których 14 stóp powierzchni zwirowanéj,

5 stóp na materyał i tyleż na banket dla pieszych wypada, kosztorysy te następujący korzystniejszy wykazują rezultat:

a) podług tychże wynoszą koszta gościńca zwirowego z Ostrowa przez Raszków 25,050 tal.

Od tego premia rządowa za $2\frac{1}{4}$ mili po 3,000 tal. na milę . .	6,750 tal.
Wypada złożyć	18,300 tal.

b) z Ostrowa przez Szczury wynoszą koszta . 17,100 tal.

Od tego premia rządowa za $1\frac{1}{2}$ mili . . .	4,500 tal.
Wypada złożyć	12,600 tal.

c) z Ostrowa przez Lewkowo wynoszą koszta budowy . .	19,060 tal. 20 sgr.
Od tego premia rządowa za $1\frac{5}{8}$ mili . . .	4,875 „ — „
Wypada złożyć	14,185 tal. 20 sgr.

Na wybudowanie przestrzeni szosowanéj od granicy powiatu ostrzeszowskiego aż do Antonina (do punktu połączenia się z gościńcem sycewsko-ostrowsko-kaliskim) musiałby powiat po odtrąceniu premii rządowéj złożyć 2,666 tal 20 sgr.

IV. Zgromadzenie Stanów powiatowych będzie się musiało zobowiązać, że nie tylko powyższe koszta budowy gościńca zwirowego na powiat przypadające złoży, lecz że także ewentualnie wynagrodzenia wszelkie za grunta, stracone korzyści i materyał poniesie; nakoniec, że weźmie na siebie koszta urządzenia lub zmiany mostów.

Po wykończeniu gościńca zwirowego musi się zgromadzenie Stanów powiatowych zobowiązać do porządnego jego utrzymywania, powiatowi natomiast dozwoloném będzie pobieranie myta drogowego podług taryffy, lecz pod warunkiem, że wolno będzie rządowi każdego czasu, skoro tego uzna potrzebę, na własność odebrać gościńce zwirowe za wynagrodzeniem kosztów, istotnie na budowę ich wydanych.

V. Wykonanie całego przedsięwzięcia uskuteczni się w następujący sposób:

A. Od głównych kosztów odciągną się przedewszystkiém, jak wyżéj powiedziano, premie przez Rząd dane.

B. Miasto Ostrów dokładać się będzie do kosztów włącznie ze zwózką kamieni po odtrąceniu powyżéj wspomnionych premiów rządowych w stósunku swoich ogólnych podatków rządowych (t. j. podatków od mliwa i rzezi, kominowego i procederowego) do ogólnych podatków rządowych całego powiatu, (t. j. ofiary, podymnego, procederowego i klassycznego); zostające się potém jeszcze koszta w sposób następujący złożone będą.

C. Zwózkę kamieni mają wszyscy mieszkańcy powiatu, dominia, miasta (exclusive miasto Ostrów) i włościanie, którzy bydło zaprzęgowe utrzymują, w naturze uskutecznić, a to w stósunku bydła pociągowego z uwzględnieniem odległości od gościńca zwirowego, wszystko to w sposób następujący.

a) Jako bydło pociągowe (sprzężajne) uważanemi będą konie robocze i zbytkowe, jako téż i inne bydło zaprzęgowe wszystkich mieszkańców powiatu, (oprócz urzędników,) bez względu na jakość, tylko podług ilości sztuk.

b) Oprócz tego rachować się będzie

250 morg lasu jako jedno bydło zaprzęgowe.

c) Co się tyczy stósunku składki ze względu odległości, ten w sposób następujący uskutecznionym będzie.

aa) Wszyscy mieszkający w odległości ½ mili od linii gościńca zwirowego, ponosić będą całkowitą składkę od sztuki bydła.

bb) Od ½ mili do 1½ mili ⅔ całéj składki.

cc) Wszyscy daléj jak 1½ mili odlegli tylko ⅓ całéj składki.

D. Nakoniec pozostające się wydatki gotowe w następujący sposób na resztę powiatu włącznie z trzema miastami, t. j.: Odolanowem, Sulmierzycami i Raszkowem nałożone będą.

a) Rozkład nastąpi w stósunku bydła sprzężajnego jak pod *C a b c*, jednak

b) Dawać się będzie od każdéj sztuki bydła zaprzęgowego dominialnego w każdym oddziale odległości od gościńca zwirowego o ⅓ więcéj, jak od sztuki bydła włościańskiego lub miejskiego w tym samym oddziale wypadnie.

c) Z gospodarstwa włościańskiego lub miejskiego, aż do włącznie 20 morgów, składka tylko z jednéj sztuki bydła rachować się będzie.

E. Wszystkie dominia, których posiadłości przez gościniec zwirowy przecięte będą, muszą $\frac{1}{10}$ przypadającéj na nie składki gotowéj więcéj złożyć.

VI. Wykonanie całego przedsięwzięcia powinnoby być powierzone pryncypalnie przedsiębiercy, na któregoby się spuścić można, albo téż ewentualnie Kommissyi budowniczéj, przez Stany powiatowe wybrać się mającéj, któréjby się przyjęcie techników i zawarcie potrzebnych kontraktów powierzyć musiało.

Skoro szczegółowy kierunek gościńca zwirowego przez Rząd postanowiony będzie, mają być kosztorysy zrobione, a następnie repartycya. Zwózka kamieni ma w zimie r. 184⅔ być rozpoczętą.

Budowa gościńca zwirowego do Krotoszyna i Pleszewa, ma się rozpocząć na wiosnę 1843. i w trzy lata być ukończoną.

Gotowe składki mają być w 6 półrocznych ratach, od 1go Stycznia 1843. począwszy, złożone.

Repartycyą ułożyć ma Radzca ziemiański powiatu; a Kommissya, przez Stany powiatowe wybrać się mająca, ją zatwierdzi.

Ściągnienie składek gotowych i prac w drodze administracyjnéj nastąpi.

VII. Na utrzymywanie gościńca zwirowego użytym przedewszystkiém będzie dochód myta drogowego (IV.); niedobór zaś rozłożony będzie w tym samym stósunku, jak iest nabudowę rozłożonym.

Motywa i objaśnienia projektu do założenia gościńców zwirowych w powiecie odolanowskim.

Ad II. Zostawienie Rządowi, oznaczenia szczegółowego kierunku gościńca zwirowego, jest jedynym środkiem, aby dopiąć prawdziwego zamiaru gościńców zwirowych, t. j.: aby je tam założyć, gdzie interessowi ogółu powiatu najbardziéj będą odpowiadać.

W zgromadzeniu Stanów powiatowych mógłby interes osobisty wywołać uchwałę nie odpowiadającą potrzebie ogółu powiatu; z resztą skład Stanów powiatowych, gdzie gminy miejskie i wiejskie do głosów osobistych właści-

cieli dóbr szlacheckich nie są w miarę ich interessu przy gościńcach zwirowych reprezentowane, jest tego rodzaju, że uchwały podobnéj, bez narażenia prawdziwego zamiaru, stanowićby nie mógł.

Tutaj Rząd staje się bezstronnym sędzią i sam tylko może z ogólnego punktu widzenia stanowić, kiedy tymczasem członkowie Stanów powiatowych, każdy wyobrażając swój własny interes, także tylko w tym własnym interesie mogliby rozstrzygać.

Oprócz powiatu odolanowskiego, przy tém rozstrzygnieniu potrzeba mieć jeszcze na uwadze interes innych powiatów i nawet całego wielkiego księstwa poznańskiego.

Ad V. *B.* Miasto Ostrów najwięcéj z całego powiatu przez drogi zwirowe zyskuje, powinnoby więc także w stósunku najwięcéj do nich przyczynić się. Jednakże nałożony mu w niniejszym projekcie udział, jest stósunkowo równy udziałowi reszty powiatu. Największa trudność leżała w równém rozłożeniu ciężarów na handlowo-rzemieślnicze miasto, i samém tylko rólnictwem trudniący się powiat.

Podatki rządowe zdawały się tu być najprawdziwszą miarą obustronnych sił, i dla tego słusznie za zasadę rozkładu były przyjętemi.

Między rządowymi podatkami miasta Ostrowa policzono podatki od mléwa i rzezi, do których się także reszta powiatu cokolwiek przyczynia; a ponieważ rzemieślnicy i wszyscy inni Ostrowa mieszkańcy, z powodu powiększającéj się konsumpcyi, także więcéj zyskują, i prócz tego od uciążliwéj zwózki kamieni są uwolnieni, więc też udział na to miasto przypadający staje się usprawiedliwionym.

Ad *C.* Uskutecznianie zwózki kamieni in natura zdawało się najstósowniejszym środkiem ku równemu rozdzieleniu tego ciężaru.

a) Możnaby wprawdzie zrobić zarzut, że wieśniacy, którzy i słabsze bydło pociągowe i w stósunku do posiadłości swéj więcéj bydła trzymają jak dominia, jednak zarówno z temi są pociągnięci podług liczby sztuk, i bez względu na gatunek. Gdy się wszakże zważy, że mały posiadacz gruntowy też zwózkę uskutecznia osobiście i w dogodnym czasie, zwłaszcza w zimie, kiedy jego zaprząg zazwyczaj jest bez zatrudnienia, a przeciwnie dominia tylko pośrednio, t. j. przez czeladź mogą ją wykonać, a ta tak bydło jak zaprząg i wozy mniéj szanuje przy robocie; to z tąd wynikłe dla dominiów szkody dostatecznie zarównywają niestósowność podziału podług sztuki.

Przytaczać tu jeszcze jako powód rozkładu dotąd istniejący, obowiązek wyłącznie ciążący posiedzicieli włościan wykonywania prac budowy dróg, jest niepotrzebném.

b) Niemniéj jest usprawiedliwionem podciągnięcie lasów do oznaczenia przystaw. Chociaż do użytkowania z lasów żaden wyłączny pociąg nie jest utrzymywanym przez właścicieli, to przecież z lasu zysk ciągniony zdaje się być tak znacznym, iż składka od 250 morgów tak, jakby od sztuki bydła pociągowego, wcale nie jest przesadzoną, co z rachunku według zasad leśnych dałoby się jeszcze wyżéj bardzo łatwo wypośrodkować.

c) Stósunkowość udziału według odległości od linii gościńca leży w naturze rzeczy i pod *a b c* przyjęte pozycye $\frac{1}{1}$ $\frac{2}{3}$ i $\frac{1}{3}$ zdają się być najsłuszniejszemi. Więcéj innych poddziałów czynić byłoby zbytecznem; te zaś z wsiów, któreby mogły jakąkolwiek reklamacyą uczynić, byłyby: Raduchów, Niwiska

12**

i Zamość; lecz tym wychodzi na korzyść mająca być budowaną droga zwirowa od Antonina do Ostrowa, od któréj nie zbyt daleko są położone.

Ad *D*. Podział pozostałych składek także według pociągu, podług zasad umieszczonych w projekcie, w następujący sposób da się usprawiedliwić.

Najsprawiedliwszy podział byłby według liczby mórg terrytoryum każdéj posiadłości, z uwzględnieniem dobroci ziemi i odległości od drogi zwirowéj, wszystko łatwoby się dało wypośrodkować i obrachować, tylko ustanowienie dobroci ziemi z wielką trudnością byłoby połączoném. Wiele dominialnych ról nie były bonitowane ani od władzy regulacyjnéj, ani od ziemstwa, ani przy jakiéjkolwiek innéj sposobności; bardzo znaczne grunta wszystkich czterech miast, wszystkich dawnych małych posiedzicieli (hollendrów, wieczystych dzierzawców i t. p.), u których ani regulacyi, ani separacyi, nie było, również nie były bonitowane. Gdyby do tego celu chciano teraz to długie zatrudnienie przedsięwziąść, wieleby straty czasu i kosztów znacznych za sobą pociągnęło, ponieważ można przyjąć, że ⅔ gruntów po powiecie nie są bonitowane. Powierzchowne ocenienie do niezliczonych by spowodowało reklamacyj, w końcu żadnegoby nie sprawiło równego obciążenia. Utrzymywany pociąg niejako reprezentuje stan posiadłości u małych tylko posiedzicieli, i tam, gdzie jest wiele łąk i pastwisk, albo gdzie rola bardzo trudna do uprawy, tam możeby pociąg nie udzielił odpowiedniego stósunku.

Niestósunkowość małych posiedzicieli jest zrównaną przez podniesienie o ⅛ przy dominiach, jak pod *b*, i przez oznaczenie pod *c*, że do 20 morgów tylko jedna sztuka pociągu się rachuje.

Stósunek roli do łąk, z wyjątkiem niektórych tylko wsi, wszędzie prawie jest równy; i w tych miejscach, n. p: Skalmierzycach, Boczkowie, Mącznikach, Podkocach i Węgrach, nadzwyczajna dobroć roli niedostatek łąk w zupełności wynagradza. Znaczne Baryczy błota, które dotąd zostają nie uprawne, nie zasługują na uwagę.

Błonia nie są dość znaczne, aby mogły być wzięte na uwagę, leśne pastwiska zaś przy stósunku składki według powierzchni leśnych już są podciągnięte.

Trudny do uprawy grunt, który więcéj pociągu wymaga, jest tylko w niektórych miejscach, i tam także znajduje się równie tyle lekkiego gruntu, że jego łatwość uprawy tamtego trudność równoważy.

Ad *E*. Dominia, których territoryum droga zwirowa przetnie, o $\frac{1}{10}$ w gotowiznie składki będą podniesione, i dla korzyści, jakie im droga zwirowa przyniesie, zupełnie usprawiedliwioném się to staje.

Ad VI. Że repartycya przez Radzcę ziemiańskiego będzie zrobiona, zdaje się bardzo stósownem, ponieważ ten tylko posiada wszelkie materyały, i może przy ścisłéj znajomości powiatu bezinteresownie stósowny rozdział ciężarów uskutecznić.

Aby repartycyą sprawdzić i potwierdzić, bez puszczania sprawy téj w odwłokę, jest stósowniéj stanową Kommissyą wybrać i upoważnić, niżli całkowite zebranie Stanów powiatowych zwoływać.

Oczywiście, że przedewszystkiém mające się złożyć ofiary, przy każdym dukcie od składek w gotowiznie będą odciągnięte.

Ostrowo, dnia 4. Marca 1842.

Statystyka edukacyi publicznéj w monarchii pruskiéj.

Postęp monarchii pruskiéj jest skutkiem wychowania szkolnego, jakie:

1. cała ludność odbiera, bez wyjątku, dziewczęta i chłopcy, czy na wsi, czy po miastach, w szkołach elementarnych;
2. wychowania, jakie dzieci średniéj klassy ludu odbierają w szkołach wyższych elementarnych, czyli miejskich;
3. wychowania, jakie dostateczna ilość młodzieńców średniego i najzamożniejszego stanu razem odbiera w niższych klassach w gimnazyach;
4. promocyi młodzieży do wyższych klass i na uniwersyteta krajowe, nie w skutek stanu i majątku rodziców, lecz w skutek popisów stósownych.

I. *Stan uniwersytetów pruskich w 18$\frac{32}{33}$ r.*

	Nauczycieli:	Krajowców studentów:
1. w Berlinie .	123.	1279.
2. w Bonn . . .	76.	716.
3. w Wrocławiu	72.	1029.
4. w Greifswald	40.	221.
5. w Halli	76.	717.
6. w Królewcu .	58.	431.
7. w Münster . .	18.	238.
	468.	4631.

Z 468 nauczycieli 41 jest nauczycieli języków lub ćwiczeń.

A że wiele Prusaków odwiedza zagraniczne uniwersyteta, można wnosić, iż liczba krajowców wynosi przynajmniéj 5000. Liczba teologów jest największa, a to dyssydentskich 1742 daleko większa, aniżeli rzymsko-katolickich, których 687, co uczyni stósunek $\frac{3}{8}$, według proporcyi ludności zaś powinien dochodzić $\frac{5}{8}$.

II. *Gimnazya i Progimnazya.*

	Dusz.	Gimnazyów.	Nauczycielów.	Uczniów.	Poszło na uniwersytet.	Inne obrali przeznaczenie.
1. w Prusiech . . .	2,025,927	15	160	3712	79	311
2. w Poznańskiém	1,056,278	3	42	928	12	107
3. w Szląsku . . .	2,464,414	21	197	5086	167	573
4. w Pomeranii . .	912,223	6	69	1518	52	130
5. w Brandenburgii	1,579,939	18	271	4398	61	362
6. w Saksonii . . .	1,449,587	23	228	3811	91	306
7. w Westfalii. . .	1,261,996	20	159	2094	123	260
8. nad Renem. . .	2,288,596	18	208	2914	153	273
	13,038960	124	1334	24461	738	2326
Wyższych szkół realnych. . .		16	159	1580		
		140	1493	26041		

Gimnazya i progimnazya (którym niedostaje wyższych, albo przynajmniéj dwóch wyższych klass), w roku 1832 zawierały w niższych klassach 17,935 uczniów, po większéj części mniéj jak 15 lat mających. — W Berlinie jest 5 gimnazyj i jedno gimnazyum realne; trzy są rządowe, dwa są własnością miejską. W Prusiech dosyć znaczna ilość miast, od 30 do 40,000 mieszkańców mających, ma po kilka gimnazyów. — W Królewcu 3, w Magdeburgu, Halli, Kolonii po dwa, w Wrocławiu 4. Co się tyczy nauk, nie ma prawie żadnego, gdzieby nie wymagano wielu i gruntownych.

Chociaż w Prusiech szkoły publiczne największém zaszczycone zaufaniem, przecież młodzież, prywatnie wychowana, może odwiedzać uniwersytety, muszą przecięż odbyć popis, ale ten właśnie dowodzi wyborności szkół publicznych, bo z 8,882 uczniów, którzy w przeciągu 9 lat opuściwszy gimnazyum, poszli na akademią, 1628 na popisie dostało numer pierwszy, 6709 numer drugi, 545 numer trzeci; a z liczby 4519 prywatnie chowanych, 9 tylko numer pierwszy, 1449 numer drugi, 3011 numer trzeci. Z tąd wynika, iż z liczby 13,401 młodzieńców, przynajmniéj 10,000 usposobiło się do korzystania z uniwersytetów, i że owa nadzieja ojczyzny po 3ch do 4ch latach jako dobrzy teolodzy, prawnicy, lekarze, nauczyciele i t. d., wstępują do spółeczności towarzyskiéj, a z liczby owych 10,000 wyszło 8000 ze szkół publicznych. W roku 1831 utrzymanie 110 gimnazyów kosztowało 830,-990 tal., do czego Rząd przyczyniał się 447,774 talarami. Z tąd téż nauczyciele gimnazyów w Prusiech znacznie lepiéj płatni niż w innych krajach.

III. *Seminarya nauczycielskie.*

	Seminaryów.	Nauczycielów.	Uczniów.
W Prusiech	10.	39.	424.
W Poznańskiém .	5.	21.	139.
W Szląsku.	5.	25.	414.
W Pomeranii . . .	4.	16.	114.
W Brandenburgii...	4.	26.	270.
W Saksonii	6.	56.	278.
W Westfalii	4.	17.	214.
Nad Renem	4.	15.	213.
	42.	215.	2066.

W roku 1833 podano:
Seminaryów ewangielickich 29, katolickich 11, mieszanych 3.
Uczniów ewangielickich 1261, katolickich 653, mieszanych 122.

Rozłączywszy mieszanych, na 1322 seminarystów ewangielickich przypada 714 katolickich, w stósunku zaś ludności (8:5) powinno być katolickich 826. Roku 1831 utrzymanie seminaryów kosztowało 110,558 tal., do których Rząd daje 88,823 tal., na każdego seminarystę przypadało zatém w tymże roku 66 tal. Z tych instytutów wychodzi rocznie 700 i tyleż zazwyczaj nowych posad wakuje.

IV. *Szkoły dla mieszczan.* (*1831 r.*)

Dla chłopców.

	Szkół.	Nauczycielów.	Uczniów.
W Prusiech ...	89,	138,	7142
W Poznańsk.	14,	42,	2263
W Szląsku ...	62,	204,	8629
W Pomeranii..	71,	202,	7963
W Brandenb.	107,	414,	13342
W Saksonii ...	73,	214,	14189
W Westfalii ...	31,	60,	1371
Nad Renem...	44,	128,	1790
Ogółem...	481,	1532,	56889.

Dla dziewcząt.

	Szkół.	Nauczycieli i nauczycielek.	Uczęnnic.
W Prusiech...	32,	90,	3857.
- Poznańsk...	7,	20,	1077.
- Szląsku......	34,	107,	7165.
- Pomeranii..	57,	171,	6518.
- Brandenb...	114,	556,	12027.
- Saksonii...	65,	239,	13992.
- Westfalii...	8,	24,	547.
nad Renem...	25,	91,	1415.
Ogół dziewcząt:	342,	1298,	46598.
chłopców:	481,	1532,	56889.
	823,	2830,	103487.

A zatem więcéj jak 100,000 dzieci uczęszcza do szkół wyższych elementarnych.

V. *Szkoły elementarne.*

	Szkół.	Nauczyc. lub nauczycielek.	Chłopców.	Dziewcząt.
W Prusiech...	3962,	4530,	158803,	163837
- Poznańsk...	1284,	1348,	50077,	43395
- Szląsku.....	3540,	4071,	194173,	190576
- Pomeranii..	2388,	2534,	65313,	59826
- Brandenb...	2897,	3539,	118544,	112974
- Saksonii...	2710,	3243,	124825,	122926
- Westfalii..	1806,	1941,	106150,	102125
nad Renem....	3202,	3713,	169590,	154810
Ogół...	21789,	24919,	987475,	930459
			930459.	

W szkołach elementarnych jest zatem dzieci	1,917,934,
W średnich	103,487,
W niższych klassach gimnazyów	17,935.
Ogół ...	2,039,366 dzieci,

po większéj części mających od 6—14 lat. A że na 1000 dusz liczy się 153 dzieci zdolnych do odwiedzania szkół, a tak na państwo pruskie, mające 13 milionów mieszkańców, 1,995,060; ztąd wypada, iż się większa liczba uczy. — Jeżeli zaś policzymy same tylko dzieci uczęszczające do szkół elementarnych, okaże nam się stósunek 1000 : 147. — A że w szkołach miejskich i gimnazyach wielka jeszcze liczba dzieci znajduje się w wieku szkolnym, a niektóre bierają lekcye prywatne, ztąd wynika, iż w Prusiech zaradzono dostatecznie potrzebie nauki każdego dziecka. — Najbardziéj uczęszczane są szkoły w Saksonii, Brandenburgii, Szląsku; najmniéj zaś zachodnio-pruskie.

Przez frakcyą przypada:

Na każdą szkołę elementarną 88 dzieci, na każd. nauczyciela lub nauczycielkę 77.

Na każdą szkołę miejską dla chłopców 118 dzieci, na każd. nauczyciela 37.

Na każdą szkołę panieńską miejską 136, na każd. nauczyciela lub nauczycielkę 36.

Na każde seminaryum 50, na każdego nauczyciela . . . 10.

Na każde gimnazyum 187, na każdego nauczyciela . . . 17—18.

Na każdy uniwersytet 775, na każdego nauczyciela . . . 12.

Wielką téż dla monarchii pruskiéj jest zaletą, iż liczba chłopców uczęszczających do szkół tylko o 5 procent przewyższa liczbę dziewcząt. Z 1,000 dziewcząt, mniéj 14stu lat mających, 411 z równéj liczby chłopców 437; różnica ta ztąd wynika, iż wiele panienek, szczególniéj wyższego stanu, odbiera wychowanie prywatne.

Nakoniec są w Prusach szkoły dla pielęgnowania i dozoru nad małemi dziećmi, które się pod kilku względami bardzo pożytecznemi okazują, już to, że wychowanie dzieci się systematycznie prowadzi, że je się chroni od złego przykładu, że rodzicom czas zostaje zarobku,

a starszemu rodzeństwu do uczęszczania do szkoły, zamiast pielęgnowania młodszych.

W Prussach jest 22,000 szkółek początkowych, czyli elementarnych; w szkołach początkowych jest 22,221 nauczycieli, 2,014 pomocników i 694 nauczycielek; w szkołach miejskich (Mittelschulen) dla chłopców 1,172 nauczycieli 360 pomocników; dla dziewcząt 538 nauczycieli, 289 nauczycielek. Ogół więc nauczycieli szkół niższych wynosi 27,000.

W roku 1820. szkoły miejskie kosztowały kraj . . . 796,520 tal.,
szkoły wiejskie . . 1,556,209 tal.
Nauczyciele miejscy mieli w przecięciu rocznego dochodu 212 tal.; wiejscy 85 tal. 4 złp.

Na tej to oświacie ogólnéj, do któréj klassy niższe tak wielki mają udział, przyjaciel ludzkości opiera swe nadzieje.

Niżéj wyrażone kwestye zakomunikowane zostały Wydziałowi przemysłowemu w Gostyniu; ponieważ nie można na nie odpowiedzieć od razu, lecz wypada powoli zbierać materyały, przeto podają się do druku. Wydział przemysłowy, jako też i Redakcya Przewodnika, z wdzięcznością przyjmować będą artykuły, wyświecające niżéj wymienione zapytania.

Pytania statystyczne.

I. *Wymiar ziemi.*

1. Wiele wynoszą prywatne własności?
= = = rządowe = =
= = = kościelne = =
= = = kommunalne = =
2. Jaki jest stósunek ziemi do borów, w własnościach rządowych, prywatnych?
3. Wiele jest w księstwie bielawy?
4. Jaka powierzchnia pod wodą?
5. Wiele roli pod pługiem? Wiele pod drogami, ogrodami, zabudowaniami?
6. Jaki jest stósunek własności chłopów do rozmiaru ziemi?
7. Wiele jest łąk albo błót nad Obrą, Notecią?

II. *Ludność.*

1. Jaki jest stósunek obojga płci?
2. Jaki jest stósunek religii?
3. Jaka jest śmiertelność? na jakie choroby?
4. Jaki jest wiek, którego w przecięciu dochodzą, obojéj płci?
5. Jaki jest stósunek ludności miast do wsi?
6. Wiele jest ludności trudniącéj się rólnictwem w miastach?
7. Wiele rokrocznie wojska wybierają?
8. Jaki jest stósunek rąk użytych do rólnictwa, do rękodzieł i innych zatrudnień?
9. Wielu przybyszów, wielu emigrujących?

III. *Religia.*

1. Jaki jest stósunek Katolików do Prostestantów i Żydów?
2. Wiele jest probostw?
3. Wiele jest księży katolickich?
4. Wiele jest pastorów?
5. Wiele rabinów?
6. Wiele wynoszą dochody kościelne katolickie?
7. Wiele wynoszą dochody kościelne ewanjelickie?
8. Wiele jest kształcących się księży katolickich w seminaryach?
9. Wiele jest probostw mających dochody pieniężne? wiele mających ziemię?
10. Wiele jest skonfiskowanych klasztorów?

11. Wiele wynosi summa za te klasztory zebrana?

12. Wiele stypendya dla seminarystów?

13. Wiele wynoszą dochody bóżnic żydowskich?

IV. *Szkoły.*

1. Wiele jest szkół wiejskich?
2. Wiele gimnazyów?
3. Wiele szkół przemysłowych?
4. Wiele dzieci uczęszcza do szkół wiejskich?
5. Wiele do gimnazyów?
6. Wiele do szkół przemysłowych?
7. Wiele rocznie wychodzi z prymy po zdaniu examinu abiturientis?
8. Wiele wychodzi ze szkół nie doszedłszy do prymy, lub takich co nie zdali examinu abiturientis?
9. Wiele jest szkół miejskich?
10. Jaka liczba dzieci do nich uczęszcza?
11. Jakie są dochody szkolne?
12. Wiele jest szkół nauczycieli wiejskich?
13. Jakie są stypendya szkolne?
14. Jakie uniwersyteckie?

V. *Dobra rządowe.*

1. Jaki jest stósunek powierzchni dóbr rządowych do powierzchni kraju?
2. Jakie są te dobra?
3. Jaki jest stósunek ziemi do boru w dobrach rządowych?
4. Co czynią lasy?
5. Co czyni gospodarstwo?
6. Wiele jest dóbr rządowych administrowanych, wiele wypuszczonych w dzierżawę?
7. Co czynią z morgi dobra wydzierzawione?

VI. *Dochody rządowe.*

1. Jakie są dochody z księstwa?
2. Jakie podatki bezpośrednie?
3. Jakie pośrednie?
4. Co przynoszą gorzelnie?
5. Co przynosi podatek od piwa?
6. Co procederowe i t. d.?
7. Co konsumpcye pojedyńczych miast?

VII. *Towarzystwo ogniowe.*

1. Wiele jest budynków na wsiach?
2. Wiele po miastach?
3. Jaka jest podana do Towarzystwa ogniowego wartość budynków po wsiach?
4. Jaka po miastach?
5. Wiele jest budynków z każdéj klassy, tak po wsiach jak po miastach?

VIII. *Przemysł i fabryki.*

1. Jakie są fabryki w księstwie?
2. Wiele każdéj fabrykacyi?
3. Wiele gorzelni?
4. Wiele browarów?
5. " olearni?
6. " wiatraków?
7. " młynów wodnych?
8. " tartaków?
9. Jakiego rodzaju rzemiosłami trudnią się mieszkańcy W. księstwa?
10. Wiele jest patentów procederowych wydawanych rocznie?
11. Wiele fabryk cukru?
12. " " krochmalu?
13. " " cukru z buraków?

IX. *Sztuka lekarska.*

1. Wiele jest doktorów w księstwie?
2. " chirurgów pierwszéj i drugiéj klassy?
3. Wiele aptek?
4. " lazaretów?
5. " akuszerek?
6. Wiele domów dla szalonych?

7. Wielu jest głuchoniemych w instytucie poznańskim?
8. Wiele szarych siostr?

X. *Sądownictwo i więzienia.*

1. Wiele jest sądów w księstwie?
2. „ głównych, powiatowych?
3. „ kommissyj sądowych?
4. „ sądów kryminalnych?
5. Z wielu osób się składają?
6. Wiele exekutorów?
7. Jakiego rodzaju są więzienia?
8. Wiele ich jest?
9. Wiele domów pracy?

XI. *Administracya.*

1. Wiele jest urzędników w księstwie?
2. Wiele żandarmów?

XII. *Wsie i miasta.*

1. Wiele jest miast w księstwie?
2. „ „ „ konsumpcyjnych?
3. „ „ tytułów hypotecznych?
4. Wiele jest wsi zarobowych?
5. Wiele jest folwarków odosobnionych?

XIII. *Rólnictwo.*

1. Wiele koni?
2. „ ogierów królewskich?
3. „ klaczy rocznie odstanawia się?
4. Wiele rogacizny?
5. „ owiec?
6. Jaka produkcya roczna wełny?
7. Wiele jest trzody?

XIV. *Handel.*

1. Jaka jest w przecięciu cena rozmaitych zbóż, na targach w księstwie?
2. Jaka jest cena pośrednia wełny?
3. Wiele wchodzi rogacizny z królestwa polskiego?
4. Wiele trzody?
5. Wiele szynków?
6. „ po miastach?
7. „ po wsiach?
8. „ procederów handlowych?
9. „ dróg robionych?
10. Wiele stowarzyszeń: sztuk pięknych, wyścigów, rólniczych, ogrodniczych, dozoru więźniów, wagabondów?
11. Wiele Towarzystw wstrzemięźliwości?
12. Wiele jest kanałów?
13. Jakie są opłaty na kanałach?
14. Jakie na drogach, mostach?
15. Jaki jest ruch poczt?
16. Jaka liczba osób pocztą podróżujących?
17. Ile jest furmanów miejskich?
18. Wiele mostów?

☞ PRZEWODNIK wychodzi, za współdziałaniem Towarzystwa rólniczego wielk. księstwa poznańsk. w Gnieźnie i Wydziału przemysłowego kasyna gostyńskiego, co dwa tygodnie, obejmując półtora arkusza. Przedpłata wynosi półrocznie 1 talar; 15 sgr., czyli 9 złp., i przyjmuje się **po wszystkich królewskich urzędach pocztowych, tudzież księgarniach krajowych i zagranicznych.**

Nakładem i czcionkami Ernesta Günthera w Lesznie.